

KS. JANUSZ SZULIST

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

w Toruniu

ORCID: 0000-0002-0410-0565

Początek transformacji ustrojowej w Polsce na łamach polskiego wydania „L'Osservatore Romano”

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-032>

Streszczenie: Procesy społeczne zainicjowane w 1989 roku w Europie Wschodniej – również w Polsce, skąd pochodził Jan Paweł II – znalazły odzwierciedlenie na łamach wydania polskiego „L'Osservatore Romano”. W czasopiśmie watykańskim znajdują się przemówienia, opisy spotkań, komentarze do wydarzeń w ojczyźnie Papieża z perspektywy Stolicy Apostolskiej. Zasadniczym przesłaniem wypowiedzi papieskich było umocnienie nadziei, stanowiącej siłę napędową przemian. Możliwość realnego wpływu obywateli na gospodarkę i politykę podnosi poziom odpowiedzialności za państwo, skoncentrowane wokół urzeczywistnienia dobra wspólnego. Kościół, dla którego kryterium działania jest zachowanie zasady personalizmu, czyni z człowieka przedmiot nadzwyczajnej troski w perspektywie przyrodzonej i w wieczności. Prezentowane w niniejszym artykule wydarzenia pogrupowano w trzech kategoriach: wypowiedzi papieskie skierowane do rodaków, spotkania z politykami oraz wznowienie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską. Na skutek transformacji ustrojowej Polska stała się równoprawnym partnerem w kontekście przemianach zachodzących w skali światowej.

Słowa kluczowe: Jan Paweł II, „L'Osservatore Romano”, transformacja ustrojowa, osoba, nadzieja, rozwój

The Beginning of Transformation in Poland in the Polish Edition of *L'Osservatore Romano*

Summary: Social processes initiated in Eastern Europe in 1989 – including Poland, the birthplace of John Paul II – were reflected in the Polish edition of *L'Osservatore Romano*. The Vatican journal contains speeches, reports from meetings, and commentaries on events in the Pope's homeland from the perspective of the Holy See. The fundamental message of the Papal statements was the strengthening of hope, which was the driving force behind these transformations. The possibility that citizens could have real influence on the economy and politics increases the level of responsibility for the state, concentrated on realization of the common good. The Church makes the human being the object of particular care in a natural and eternal perspective, as its criterion of action is to preserve the principle of personalism. The events presented in this article have been grouped into three categories: statements addressed by Pope John Paul II to his compatriots, meetings with politicians and the resumption of diplomatic relations with the Holy See. As a result of the political transformation, Poland became an equal partner in global changes.

Keywords: John Paul II, *L'Osservatore Romano*, political transformation, person, hope, development

Przekaz medialny zawiera w sobie pewien poziom interpretacji. Zachowanie zupełnej neutralności w ukazywaniu wydarzeń jest niemożliwe. Autorzy medialnych doniesień dokonują bowiem pewnego wyboru konkretnych zdarzeń, artykułują jedynie wybrane aspekty omawianego zjawiska. Ów akt wyboru, powiązany z formułowaniem komunikatów przekazywanych za pośrednictwem środków masowego przekazu, winien posiadać etyczny fundament, warunkujący podejmowanie decyzji rzeczywiście służących dobru wspólnemu.

Przedmiotem analiz zawartych w niniejszym artykule jest sposób, w jaki został przedstawiony początek transformacji ustrojowej w wydaniu polskim dziennika „*L'Osservatore Romano*”. Aksjologia prezentowana na łamach tegoż periodyku jest jednoznacznie personalistyczna, przy permanentnym nawiązywaniu do tradycji nauczania Kościoła czy też szeroko rozumianej nauki chrześcijańskiej. Specyfika przekazu medialnego dotyczącego wydarzeń w Polsce koncentruje się wokół Jana Pawła II, Papieża Polaka, który miał świadomość jarzma komunistycznego i jednocześnie potrzeby wyzwolenia własnej ojczyzny. Inicjowanie przemian prodemokratycznych i prowolnorynkowych winno cechować się odpowiedzialnością w relacjach międzyosobowych i w stosunku do porządku aksjonormatywnego. Materiał źródłowy niniejszych analiz stanowią teksty zamieszczone w polskim

wydaniu „L'Osservatore Romano” w latach 1988-1991 (z pominięciem relacji z pielgrzymek do Ojczyzny w 1991 roku). Transformacja ustrojowa została zainicjowana w 1989 roku, natomiast jej następstwa: pozytywne i negatywne, trwają także w czasach obecnych.

1. Wydarzenia związane z transformacją ustrojową

Transformacja ustrojowa stanowi proces o różnorodnym charakterze, zachodzący na wszystkich płaszczyznach życia społecznego. Sposób prezentacji przemian ustrojowych w Polsce na łamach „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) podkreśla szczególną rolę Jana Pawła II. Zasadniczym przejawem, ukazującym odniesienia Papieża Polaka do swojej ojczyzny – znajdującej się w burzliwym okresie historii – były przemówienia, spotkania z rodakami i przesłania zawarte w wywiadach prasowych. Podtrzymywanie na duchu narodu jest kultywowaniem tożsamości, której zasadniczy element stanowi nauka chrześcijańska. Spotkania z politykami są niejako nowym otwarciem w relacjach przyporządkowanych zasadzie dobra wspólnego. Ostatnim wydarzeniem zaprezentowanym na łamach „L'Osservatore Romano” jest nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Stolicą Apostolską. W ten sposób Polska stała się pełnoprawnym i suwerennym partnerem w relacjach międzynarodowych, w ramach których społeczność światowa jest ukazywana jako jedna rodzina rodzaju ludzkiego.

1.1. Papieskie przemówienia skierowane do Polaków

Jan Paweł II był stale obecny w procesie przemian ustrojowych w ojczyźnie – również w fazie poprzedzającej wybory w 1989 roku. Wskazać tutaj trzeba na styl obecności właściwy nauczycielowi, który był w pewnej mierze przywódcą duchowym narodu. Taką rolę Papieża Polaka można wywnioskować z wywiadu, udzielonego przez Jana Pawła II w podróży (podczas lotu) z Rzymu do Montevideo w dniu 7 maja 1988 roku¹. Przesłanie przemian ustrojowych stanowi odzyskanie prawa do samostanowienia narodu². W tej kwestii Polacy mają już za sobą długą historię zmagania³. Lata 90. XX wieku są w tym układzie okresem zwieńczenia pewnego procesu, gdzie na suwerenności narodu była kształtowana podmiotowość

¹ Por. Jan Paweł II, *O sytuacji w Polsce*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1988, s. 10.

² Por. tamże.

³ Por. R. Głajcar, *Polski Kościół w dobie transformacji ustrojowej*, „Roczniki Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka”, R. XII/2012, s. 83.

obywateli, rodzin, związków zawodowych itd. W aspekcie przyszłości narodu, jak też przy uwzględnieniu zasadniczych przesłanek moralności chrześcijańskiej, należy poczynić wszystko, by wyeliminować stosowanie przemocy, bez względu na formę zawsze zgubnej dla społeczeństwa. „Wypowiadając się na ten temat [strajków w Polsce – J. S.], Episkopat stwierdził, że ‘nie można rozwiązać trudności siłą. Należy podjąć dialog z grupami, które reprezentują opinie publiczną’. (...) Głównym problemem jest brak prawdziwej demokracji. To jest podstawowy problem w Polsce i w wielu innych krajach”⁴. Droga pokojowa w procesie kształtowania systemów politycznych jest gwarancją sukcesu przemian w sensie rzeczywistej ochrony osoby. Jan Paweł II przypisuje w tym kontekście szczególną rolę demokracji jako sposobowi sprawowania władzy, bazującym na nienaruszalnym statusie godności osobowej⁵ i obiektywnego porządku moralnego⁶. Potwierdzenie tego typu rozumowania stanowi pozytywna ocena demokracji zawarta w encyklice *Centesimus annus*⁷.

*W kontekst przemian ustrojowych w Polsce wpisują się obchody 50. rocznicy wybuchu drugiej wojny światowej. Jan Paweł II wystosowywał z tej okazji list apostolski, datowany na 26 sierpnia 1989 roku. W historii ludzkości owa wojna została określona mianem „godziny ciemności”, będącej wyrazem największej niesprawiedliwości, jakiej może doświadczyć człowiek⁸. Ojciec Święty wskazuje na ideologiczne tło faszyzmu, które jest nie do pogodzenia nie tylko z porządkiem stworzenia, ale w szczególności z systemami społecznymi, dla których każda osoba stanowi wartość w sobie, niepodważalną z uwagi na posiadaną godność. „Mój poprzednik, Papież Pius XI, z wielką przenikliwością pisał w swej Encyklice *Mit brennender Sorge*: ‘kto wynosi ponad skalę wartości ziemskich, rasę albo naród, albo państwo, albo ustrój państwa, przedstawiciele władzy państwowej albo inne podstawowe wartości ludzkiej społeczności (...) i czyni z nich najwyższą normę wszelkich wartości, także religijnych, i oddaje im cześć bałwochwalczą, ten przewraca i fałszuje porządek rzeczy stworzony i ustanowiony przez Boga’”⁹. Wszelkie formy absolutyzacji rzeczywistości stworzonej, przy jednoczesnym zakwestionowaniu Boskiego autorytetu, są zamknięciem drogi rozwoju, sięgającej poza porządek stworzony¹⁰. Dodatkowo utopijne koncepcje świata stanowią podłoże dla stosowania przemocy, ograniczającej zawsze wolność znacznych grup*

⁴ Jan Paweł II, *O sytuacji w Polsce*, dz. cyt., s. 10.

⁵ Por. W. Chudy, *Osoba ludzka w społeczeństwie*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Katowice 2007, s. 32.

⁶ Por. J. Szulist, *Die personalistische Friedensethik von Johannes Paul II.*, Hamburg 2008, s. 38-39.

⁷ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Watykan 1991, 46 (cyt. dalej: CA).

⁸ Por. tenże, *List apostolski z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu II wojny światowej*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 8/1989, s. 3.

⁹ Cyt. za: tamże, s. 4.

¹⁰ Por. J. Szulist, *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, Toruń 2016, s. 267.

ludzkich¹¹. Doświadczenie drugiej wojny światowej – z jej irracjonalną ideologią – jest dla Jana Pawła II przestrożą oraz źródłem mobilizacji dla pokoju, który był kwestionowany w dobie istnienia przeciwnych sobie bloków politycznych: Wschodu i Zachodu (już po 1945 roku). Papież skierował następujący apel do polityków w rocznicę wybuchu wojny: „Wam, politycy i mężowie stanu, pragnę raz jeszcze wyrazić moje głębokie przeświadczenie, że oddawanie czci Bogu zawsze idzie w parze z szacunkiem dla człowieka. Obie te postawy składają się na najwyższą zasadę, która pozwoli państwom i blokom politycznym przewyciężać wzajemne sprzeczności”¹². Transformacja ustrojowa – zainicjowana właśnie w 1989 roku – stanowi wkład w kształtowanie pokoju, skoncentrowany na zachowaniu priorytetowości godności osobowej¹³. Łączność tematyczna pomiędzy wydarzeniami, które dzieliło pół wieku, została zawarta w wigilijnej audiencji dla Polaków (23 grudnia 1989 roku). Punktem odniesienia jest kwestia dobra zawartego w suwerenności, poczuciu własnej tożsamości czy możliwości kształtowania prawdziwie ludzkich stosunków. Konkretyzację tegoż dziejowego dobra następująco wyraził Jan Paweł II: „Dobro suwerennego społeczeństwa w niepodległym państwie, dobro społeczeństwa obywatelskiego, dobro pracy stopniowo uzdrawianej, która przynosi owoce, dobro społecznej sprawiedliwości, dobro widzenia przyszłości na własnej ziemi, nie w ucieczce czy w emigracji, lecz przy tym ojczystym wigilijnym stole. To dobro jest do osiągnięcia. Jest do urzeczywistnienia z Bożą pomocą”¹⁴. Dobro w ramach pojedynczego państwa przekłada się na moralny charakter stosunków w społeczności światowej¹⁵. Ład w sferze stosunków międzynarodowych ma z kolei dynamiczny charakter. Humanizowanie stosunków jest gruntowaną przemianą w zideologizowanym świecie¹⁶. Natomiast kształtowanie kolejnych pokoleń ceniących sobie znaczenie pokoju stanowi często „pracę u podstaw” w świecie, który przez pięćdziesiąt lat pozostawał pod wpływem zwalczających się bloków politycznych, gdzie człowiek był zaledwie jednym z przedmiotów oddziaływania¹⁷. Szczególną rolę w kształtowaniu przyszłości cechującej się pokojem odgrywa rodzina jako pierwsza komórka życia społecznego¹⁸. Stosunki panujące w rodzinie, jak też treści przekazywane dzieciom w ramach socjalizacji pierwotnej, przekładają się na

¹¹ Por. J. Majka, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1988, s. 190-191.

¹² Por. Jan Paweł II, *List apostolski z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu II wojny światowej*, dz. cyt., s. 4.

¹³ Por. tamże, s. 5.

¹⁴ Tenże, *Zło dobrem zwyciężaj*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/1989, s. 13.

¹⁵ Por. J. Szulist, *Spoleczność światowa w katolickiej nauce społecznej*, Pelplin, 2008, s. 55-56.

¹⁶ Por. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Kielce 2005, 494 (cyt. dalej: KNSK).

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *List apostolski z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu II wojny światowej*, dz. cyt., s. 4.

¹⁸ Por. tenże, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Watykan 1981, 42.

trwale postawy, stanowiące wkład każdego człowieka w dobro ogólnoludzkie¹⁹. Kryterium wszelkich działań stanowi wówczas prawo naturalne, pochodzące od Boga²⁰ lub będące utrwaleniem postulatów z zakresu natury osobowej jednostki²¹.

Kanonizacja Brata Alberta nawiązuje do przemian ustrojowych w Polsce. W opinii Jana Pawła II, wyrażonej podczas audiencji do Polaków przybyłych na kanonizację do Rzymu, postać Świętego wpisuje się w dobro wspólne (12 listopada 1989 roku). Owo dobro obejmuje w różnym stopniu sferę aktywności politycznej i działalności gospodarczej, uwzględniając założenie o integralnym rozwoju społecznym. „Według nauki społecznej Kościoła dobro wspólne – jest tym, które zabezpiecza dobro każdego uczestnika wspólnoty. Zabezpiecza zaś w sposób suwerenny, czyli odpowiadający godności osoby: uczestnicząc w tworzeniu dobra wspólnego, każdy równocześnie jest szafarzem dobra własnego. Ta kategoria ‘własnego’ (czyli własności) należy do praw ludzkiej osoby. Społeczeństwo jest suwerenne, przestrzegając tych praw w każdej dziedzinie. Jeśli chodzi o dziedzinę ekonomiczną, to warto tu się odwołać do solidarności jako postawy moralnej, jako cnoty. ‘Nie jest ona – jak napisano w encyklice *Sollicitudo rei socialis* – tylko nieokreślonym współczuciem czy powierzchownym rozrzewnieniem wobec zła dotykającego wielu osób, bliskich czy dalekich. Przeciwnie, jest to można i trwała wola angażowania się na rzecz dobra wspólnego, czyli dobra wszystkich i każdego, wszyscy bowiem jesteśmy naprawdę odpowiedzialni za wszystkich’ (n. 38)”²². Brat Albert walczący w powstaniu styczniowym jest przykładem postaci zdolnej ofiarować swoje życie w walce o wolność ojczyzny. Możliwość partycypowania w rządzeniu krajem warunkuje przyczynianie się każdego z obywateli do realizacji na coraz większą skalę postulatów dobra wspólnego²³. Nawiązując do przykładu Brata Alberta, można nawet stwierdzić, iż zaangażowanie członków danej społeczności winno zmierzać do coraz większej wolności jako zasadniczego dobra człowieka, funkcjonującego w ramach przyjmowanego porządku etycznego²⁴. W szerokiej kategorii dobra wspólnego, która na pozór może wydawać się zasadą enigmatyczną, oprócz walki o cele państwowe (lub wręcz polityczne) funkcjonuje troska o potrzeby najuboższych, a więc kwestie *stricto* społeczne. Brat Albert w heroiczny wręcz sposób służył ubogim²⁵. Wielkie przemiany społeczne skutkują niekiedy wykluczeniem znaczącej liczby osób. Zarządzenie potrzebom biednych

¹⁹ Por. tenże, *Zło dobrem zwyciężaj*, dz. cyt., s. 13.

²⁰ Por. J. Hervada, *Historia prawa naturalnego*, Kraków 2013, s. 67.

²¹ Por. tamże, s. 212.

²² Jan Paweł II, *Jest nam dziś dany jako znak i patron*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 18.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. H. Skorowski, *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 1996, s. 14.

²⁵ Por. *Przemówienie Prymasa Polski*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 18.

stanowi jednocześnie kryterium dopuszczalności moralnej przemian, która – nawet jeżeli jest związana z ofiarą – ostatecznie przyczynia się do osiągnięcia stanu sprawiedliwości społecznej²⁶. Analizowanie postawy Brata Alberta w kontekście przemian lat 90. w Polsce wskazuje na konieczność kompleksowego charakteru przemian, zarówno z perspektywy społeczeństwa, jak też rządzących, którzy nadają instytucjonalny i ustawowy charakter zainicjowanym przemianom ustrojowym. Ów kompleksowy charakter przemian posiada odzwierciedlenie w powszechności dążenia do świętości, którą osiągnął już Brat Albert: „Droga do świętości, jaką odbył Adam Chmielowski, staje się jakby drogą charakterystyczną dla Polaków: walka o niepodległość, rozwój kultury i samodzielne wydobywanie z biedy. Adam Chmielowski – Brat Albert przeżył te trzy etapy i udowodnił, że związek między walką o wolność, twórczością i miłosierdziem jest związkiem organicznym, że zawiera logikę rozwoju duchowego ku świętości, że te etapy wzajemnie się przenikają i jeden z drugiego wynika”²⁷. Suwerenność dotyczy zatem nie tylko wewnętrznego poczucia wolności w urzeczywistnianiu konkretnych dóbr, ale stanowi także kwestię zapewnienia każdemu obywatelowi godziwych warunków bytowania²⁸. Godność osobowa wiedzie prym we wszelkich procesach społecznych, które potwierdzają integralny rozwój społeczeństwa²⁹.

Jednym z wydarzeń wpisujących się w proces transformacji ustrojowej w Polsce było spotkanie pod hasłem „Kraj – Emigracja”, które odbywało się w Rzymie w dniach 26-30 października 1990 roku. Jan Paweł II spotkał się wówczas z przedstawicielami polonijnymi z całego świata, w tym również z ZSRR³⁰. Papież nie krył swojego wzruszenia, mając świadomość faktu, iż było to pierwsze wydarzenie tego typu po przewyciężeniu podziału w świecie na dwa przeciwstawne bloki. Koniec zgubnego oddziaływania ideologii umożliwił prezentację kluczowych aspektów istnienia każdego narodu, a konkretnie dla każdego Polaka przebywającego zagranicą: „Wasza historia [tzn. historia Polonii przybyłej do Rzymu – J. S.] jest nacechowana tragizmem. Zachowaliście jednak wiarę ojców. Łączy was tradycja wieloletniej, heroicznej walki o utrzymanie własnej narodowości. Jesteście bogaci doświadczeniami lat walki o zachowanie i umocnienie swej tożsamości. Nigdy nie zapomnieliście o ojczyźnie dzięki waszemu przywiązaniu do polskiej tradycji i legendarnemu wprost patriotyzmowi. Raduję się więc niezmiernie waszą radością, że możecie tu być. Wspominamy na tym miejscu żywą wiarę tych, którzy za te

²⁶ Por. J. Szulist, *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate”*, Pelplin 2009, s. 79.

²⁷ *Przemówienie Prymasa Polski*, dz. cyt., s. 18.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ Por. J. Szulist, *Perspektywy ludzkiego rozwoju*, dz. cyt., s. 58-59.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Jesteśmy jedną wspólnotą odpowiedzialną za Polskę*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 1.

wartości cierpieli i za nie ponieśli śmierć”³¹. Świadomość bogactwa historii winna zwiększyć zakres odpowiedzialności za przyszłość ojczyzny, która domaga się przezwyciężania stanu zacofania, ze współwystępującym tutaj ubóstwem³². Środowiska polonijne mają zadanie bycia emisariuszami rozwoju integralnego swojej ojczyzny w kontekście stosunków międzynarodowych³³. W spotkaniu uczestniczyli również politycy: Andrzej Stelmachowski, marszałek Senatu i przewodniczący Wspólnoty Polskiej oraz Stanisław Orłowski, przewodniczący Rady Koordynacyjnej Polonii Wolnego Świata. Obydwaj politycy w swoich wypowiedziach byli zgodni co do ukazania istotnej roli tradycji chrześcijańskiej, postaci takich jak kardynał Stefan Wyszyński, lub wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża, w procesie odzyskania wolności przez Polskę³⁴. Orędzie Chrystusa jest przesłaniem nadziei i ochrony człowieka w jego godności, co bezpośrednio wpływa na godziwość bytowania w wymiarze doczesnym.

1.2. Spotkania z politykami okresu transformacji ustrojowej

Bezpośrednie relacje z politykami okresu przemian są potwierdzeniem przekształceń, które zaszły w Polsce. Jednym z pierwszych wydarzeń po transformacji ustrojowej w Polsce była wizyta premiera Tadeusza Mazowieckiego w Rzymie 20 października 1989 roku³⁵. Atmosfera spotkania, jak podkreślały nawet rządowe media, była bardzo rodzinna, naznaczona życzliwością i wolą pełnej współpracy na rzecz dobra ojczyzny³⁶. Prywatna rozmowa Premiera z Papieżem posiadała charakter nieoficjalny, trwała około 20 minut w bibliotece Domu Papieskiego³⁷. Jan Paweł II miał świadomość oddziaływania swojej obecności, jak też wypowiedzianych słów, dla procesu kształtowania nowego porządku w świecie. „Myślę, że jeśli uczyniłem coś w tym względzie, uczyniłem to w ramach mojej misji powszechnej i tak winno to być widziane. Uważam tę [tj. kwestię spotkania z Premierem Polskiego Rządu – J.S.] za fakt historyczny i pozytywny. Nie jest on jednak dla mnie historyczny tylko ze względów patriotycznych, ponieważ

³¹ Tamże.

³² Por. tamże.

³³ Por. A. Walaszek, *Kościół, etniczność, demokratyzacja – parafie polonijne w USA (1854-1930)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, z. 1, 155(2015), s. 15-16.

³⁴ Por. *Przemówienie Andrzeja Stelmachowskiego marszałka Senatu i przewodniczącego Wspólnoty Polskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 18; *Przemówienie Stanisława Orłowskiego przewodniczącego Rady Koordynacyjnej Polonii Wolnego Świata*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 18.

³⁵ Por. *Tadeusz Mazowiecki u Papieża*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 1.

³⁶ Por. *Wizyta*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 1.

³⁷ Por. tamże.

należy do całości mojej misji, tak jak należy do ewolucji historycznej świata”³⁸. Papieskie słowa wskazują dobitnie, iż misja Kościoła powszechnego w świecie posiada znaczenie społeczne³⁹. Przesłanie ewangeliczne jest swoistego rodzaju fermentem, który przemienia świat ku wolności, potwierdzającej podmiotowość każdego człowieka⁴⁰. Nawiązując do specyfiki orędzia Chrystusowego w ogólności, Ojciec Święty zapewnił przedstawicieli polskiego rządu o wsparciu modlitewnym, koniecznym dla pełnego zaangażowania w zdobywanie coraz wyższych stopni doskonałości chrześcijańskiej⁴¹, zachowując przy tym własną podmiotowość⁴². Po audiencji z Ojcem Świętym Tadeusz Mazowiecki spotkał się z sekretarzem stanu Agostino Casarolim⁴³. Następnie udano się do grobu Jana XXIII, gdzie miała miejsce wspólna modlitwa i złożenie kwiatów⁴⁴. Premier odwiedził również kard. Andrzeja Marię Deskurę⁴⁵. W godzinach wieczornych Tadeusz Mazowiecki brał udział w konsekracji kilku polskich hierarchów: abp Józef Kowalczyk, abp Janusz Bolonek, bp Tadeusz Kondrusiewicz oraz bp Edmond Farhat⁴⁶. Jan Paweł II podczas Mszy Świętej, dając wyraz swemu zrozumieniu i jednocześnie utożsamieniu się z losami swoich rodaków w kraju, przekazał na ręce Premiera „osobisty dar” w formie wsparcia pieniężnego: 150 tys. dolarów na Fundusz Pomocy dla Polski⁴⁷. Dar papieski dla Polaków posiadał nade wszystko wyraz symboliczny. Poza wyrażeniem intencji Ojca Świętego przekazane środki miały zachęcić inne osoby lub podmioty życia społecznego do świadczenia podobnego wsparcia, niezbędnego dla kraju znajdującego się w intensywnej fazie rozwoju⁴⁸.

Kolejnym wydarzeniem w procesie transformacji ustrojowej było wysłanie, a następnie upublicznienie listu do prezydenta generała Wojciecha Jaruzelskiego⁴⁹. Pismo papieskie, datowane na 22 listopada 1989 roku, stanowiło odpowiedź na życzenia władz polskich z okazji 11. rocznicy pontyfikatu Jana Pawła II. W treści listu znajdują się podziękowania za pamięć, a także za zaangażowanie w proces

---

³⁸ Por. *Tadeusz Mazowiecki u Papieża*, dz. cyt., s. 1.

³⁹ Por. KNSK 55.

⁴⁰ Por. J. Szulist, *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, dz. cyt., s. 309-310.

⁴¹ Por. *Wizyta*, dz. cyt., s. 1.

⁴² Por. J. Szulist, *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, dz. cyt., 309-310.

⁴³ Por. *Wizyta*, dz. cyt., s. 1.

⁴⁴ Por. tamże.

⁴⁵ Por. tamże.

⁴⁶ Por. tamże.

⁴⁷ Por. tamże.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ W artykule zamieszczonym w „L'Osservatore Romano” znajduje się określenie „Prezydent PRL”. Por. Jan Paweł II, *List Ojca Świętego do Prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 18.

reform w Polsce, zmierzających do odzyskania pełnej suwerenności⁵⁰. Co istotne, słowa Papieża są kierowane do człowieka będącego przedstawicielem „poprzedniego reżimu”⁵¹, kojarzonego z wprowadzeniem stanu wojennego w Polsce i związanymi z tą sytuacją ofiarami ludzkimi⁵². Mimo zaszczości historycznych w biografii generała Wojciecha Jaruzelskiego, polski papież wyraża wolę współpracy i obopólnego zaufania w procesie kształtowania nowej (i właściwie lepszej) przyszłości suwerennej Polski. „Dziękuję za życzenia skierowane do mnie oraz za podkreślenie wysiłków Biskupa Rzymu na rzecz ‘rozwoju jednostek i społeczeństw, pokojowego współżycia narodów, wolnego a zarazem odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym’. Dziękuję również za pozytywną ocenę moich starań o dobro polskiego Narodu i Ojczyzny. Wszystko to mieści się w ramach mojego szczególnego powołania i urzędu oraz odpowiada potrzebom mojego serca”⁵³. Znamienne dla tego tekstu jest wyraziste określenie swojego stanowiska, iż zaangażowanie w proces transformacji (nawet jeśli ma w zasadniczej mierze pośredni charakter) jest zawsze działaniem w ramach instytucji lub w charakterze organu instytucji Kościoła⁵⁴. Akty przypominania o konieczności wyzwolenia czy o reformie niewydolnej gospodarki nie stanowią prywatnych inicjatyw „Polaka pracującego za granicą”. Wypowiedzi urzędowe są w tym układzie wejściem na wspólną płaszczyznę dialogu, gdzie przywódca Państwa Kościelnego komunikuje się z przedstawicielami państwa polskiego, przyjmując za punkt odniesienia dobro wspólne narodu⁵⁵.

Kolejnym wydarzeniem w kontekście transformacji ustrojowej była wizyta w Rzymie prezydenta Lecha Wałęsy 4 lutego 1991 roku. Prezydent przybył z małżonką, a także w towarzystwie ówczesnego ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego⁵⁶. W trakcie tej wizyty miała miejsce 35-minutowa rozmowa oraz spotkania z urzędnikami watykańskimi i prezydentem Włoch, Francesco Cossigą⁵⁷. W trakcie swojego przemówienia Jan Paweł II zwrócił uwagę na kluczową dla omawianych przemian rolę Związku Zawodowego „Solidarność”: „Panie prezydencie, moment jest historyczny, historyczna jest wizyta, tak jak historyczna była wizyta pana w Watykanie w styczniu 1981 r., kiedy witałem pana jako Przewodniczącego Samorządnego Związku Zawodowego ‘Solidarność’,

⁵⁰ Por. tamże.

⁵¹ Por. J. Bielanowska, *General Wojciech Jaruzelski wobec stanu wojennego w Polsce – motywacje i dylematy*, w: https://www.researchgate.net/publication/327285221_General_Wojciech_Jaruzelski_wobec_stanu_wojennego [27.11.2019], s. 3-6.

⁵² Por. tamże.

⁵³ Jan Paweł II, *List Ojca Świętego do Prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego*, dz. cyt., s. 18.

⁵⁴ Por. tamże.

⁵⁵ Por. W. Milewski, *Dyplomacja Stolicy Apostolskiej w czasie pontyfikatu Jana Pawła II (1978-2005)*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik”, 1/2008, s. 110.

⁵⁶ Por. *Kronika*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 24.

⁵⁷ Por. tamże, s. 25.

który stał wtedy na czele ludzi pracy i wszystkich, którym droga była ich własna godność i Narodu, a także wolność i suwerenność Ojczyzny. Ta odwaga, determinacja, życzenie, i powiedzmy jasno, modlitwa, przyniosły owoce⁵⁸. Walka o sprawiedliwość w miejscu pracy była jednocześnie walką o sprawiedliwość w ramach wspólnot politycznych. Motywacja ku przemianom znajduje się nie tylko w przesłaniu ewangelicznym. W ocenie Jana Pawła II również historia Polski jest zarzewiem zmagania o wolność, w kontekście której podmiotowość narodu staje się jedną z ważniejszych wartości⁵⁹. Natomiast wypowiedź prezydenta Lecha Wałęsy była skoncentrowana wokół znaczenia solidarności dla kształtowania pokoju w świecie, gdzie zostaną przezwyciężone niesprawiedliwe podziały, ograniczające lub nawet wykluczające możliwości rozwoju⁶⁰.

1.3. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską

Znamiennym wydarzeniem, wpisującym się w intensywny okres transformacji ustrojowej, było ponowne nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Stolicą Apostolską, mające miejsce 17 lipca 1989 roku na szczelbu nuncjatury apostolskiej i ambasady⁶¹. Podpisanie umowy współpracy było poprzedzone długim okresem przygotowawczym. Jako początek tegoż procesu wskazuje się trzykrotną wizytę abpa Agostino Casaroliego w Polsce w 1967 roku. Odwiedziny watykańskiego hierarchy skutkowały przyjazdami przedstawicieli polskich władz do Rzymu. Punktem kulminacyjnym owej fazy przygotowawczej było przybycie ministra spraw zagranicznych PRL 12 listopada 1973 roku, kiedy to miała miejsce audyencja u papieża Pawła VI⁶². 6 lipca 1974 roku doszło do podpisania protokołu, w oparciu o który rozpoczęto serię kontaktów roboczych pomiędzy delegacjami: watykańską (przewodniczył jej początkowo abp Luigi Poggi, a później abp Francesco Colasuonno – od 19 kwietnia 1986 roku) i polską (przewodniczył jej minister pełnomocnik Kazimierz Szablewski, a następnie minister Jerzy Kuberski – od 13 stycznia 1986 roku). Z perspektywy sekwencji wydarzeń historycznych bezpośrednim przygotowaniem do nawiązania stosunków dyplomatycznych była wizyta w Rzymie pierwszego sekretarza PZPR Edwarda Gierka dnia 1 grudnia 1977 roku, co w pewnej mierze stanowiło formę aprobaty dla dotychczasowych starań⁶³.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Przemówienie (4.02.1991)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 24.

⁵⁹ Por. tamże, s. 25.

⁶⁰ Por. *Przemówienie Lecha Wałęsy*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 26-27.

⁶¹ Por. *Najważniejsze fakty z historii stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/1989, s. 3.

⁶² Por. tamże.

⁶³ Por. tamże.

Wówczas miała miejsce audyencja u papieża Pawła VI. Drugim wydarzeniem było natomiast przyjęcie przez Jana Pawła II 13 stycznia 1987 roku generała Wojciecha Jaruzelskiego w Watykanie⁶⁴. W ocenie dziennikarzy watykańskich „istotny wpływ na nawiązanie stosunków dyplomatycznych” miał jednak nade wszystko wybór Karola Wojtyły na papieża⁶⁵. Jan Paweł II – w pełni świadom swojego wkładu w przemiany ustrojowe w Europie – zwracał uwagę na społeczne konsekwencje orędzia ewangelicznego. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych jest w tym kontekście wyrazem woli przemiany na poczet większej wolności w realizacji powołania właściwego każdemu człowiekowi. Oświadczenie Sekretariatu Episkopatu Polski (Warszawa, 17 lipca 1989 roku) przywołuje zasadnicze intencje Ojca Świętego odnoszone do ojczyzny: „Ojciec Święty w liście skierowanym w dniu 11 kwietnia 1989 r. do Prymasa Polski kard. Józefa Glempa wyraził przekonanie, że ‘akt, o którym mowa, będzie służył dobru Polski poprzez uwydatnienie suwerenności Państwa opartego na pełni suwerennych praw społeczeństwa żyjącego w nim’. Biskupi i wierni wyrażają serdeczną wdzięczność Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II za tę doniosłą decyzję, za którą się kryje szczególna jego troska o dobro Kościoła, narodu i Polski”⁶⁶. Realizm niezależności państwowej stanowi warunek konieczny nawiązywania trwałej współpracy⁶⁷. Odniesienie do Stolicy Apostolskiej i bogata historia narodu polskiego są potwierdzeniem istnienia chrześcijańskich korzeni tejże społeczności, które starał się przypominać z całą stanowczością kardynał Stefan Wyszyński – wpisujący się również w proces nawiązywania relacji dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską⁶⁸.

Konsekwencją nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską było złożenie listów uwierzytelniających przez ambasadora Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, co miało miejsce 5 października 1989 roku w Domu Papieskim. Ambasadorem przy Stolicy Apostolskiej został Jerzy Kuberski. Jan Paweł II w swoim przemówieniu zwrócił uwagę na długi okres zmagania o wolność, który zakończył się sukcesem w oparciu o witalne siły istniejące w narodzie polskim. Walka o wolność stanowi istotny wyraz ewangelicznego modelu przezwyciężania cierpień, będąc wprost „dopełnieniem braków udręek Chrystusa (por. Kol 1,24)”⁶⁹. Kościół – proklamujący w każdym czasie orędzie nadziei – stanowił w Polsce instytucję podtrzymującą wolę zmagania o dobro wspólne. Chrześcijaństwo jest źródłem inspiracji dla rozwoju społeczeństwa polskiego, pokonującego wciąż nowe

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ Por. W. Milewski, dz. cyt., s. 123-124.

⁶⁶ *Oświadczenie Sekretariatu Episkopatu Polski*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/1989, s. 3.

⁶⁷ Por. J. Szulist, *Spoleczność światowa w katolickiej nauce społecznej*, dz. cyt., s. 56-57.

⁶⁸ Por. *Oświadczenie Sekretariatu Episkopatu Polski*, dz. cyt., s. 3.

⁶⁹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie (5.10.1989)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 28.

przeszkody⁷⁰. Ojciec Święty w swoim przemówieniu zacytował wypowiedź nowego premiera Tadeusza Mazowieckiego, wskazując tym samym, iż jego najgłębsze nadzieje znalazły spełnienie w programie polskiego rządu: „Pragniemy godnie żyć w suwerennym, demokratycznym i praworządnym państwie, które wszyscy bez względu na światopogląd, ideowe i polityczne zróżnicowanie mogliby uważać za państwo własne. Chcemy żyć w kraju o zdrowej gospodarce, gdzie opłaca się pracować i oszczędzać, a zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych nie jest związane z udręką i upokorzeniem. Chcemy Polski otwartej na Europę i świat. Polski, która bez kompleksu niższości daje wkład w tworzenie materialnych i kulturalnych dóbr (12 września 1989 r.)”⁷¹. Wartości społeczeństwa obywatelskiego o jednoznacznym ukierunkowaniu aksjologicznym (mającym genезę chrześcijańską) określają dziedzictwo ogólnoludzkie. Kościół partycypuje w tejże tradycji. Zaangażowanie wspólnoty Chrystusa skutkuje tym, iż każdy naród świadomy swojej tożsamości widzi w nauce ewangelicznej bogactwo, przyczyniające się do wyrażania w świecie wartości specyficznie ludzkich⁷². Nawiązanie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską w 1989 roku jest pewnym przełomem w kwestii obecności suwerennego kraju w przestrzeni międzynarodowej, niezbędnym, by w tejże sferze partycypować w procesach rozpowszechniania kultury praw człowieka na skalę globalną⁷³.

Kolejnym ambasadorem przy Stolicy Apostolskiej został Henryk Kupiszewski. 16 czerwca 1990 roku miało miejsce wręczenie listów uwierzytelniających⁷⁴. Jan Paweł II w trakcie swojego przemówienia dokonał podsumowania przemian, które miały miejsce w Polsce w latach 1989-1990: „Polska wróciła ma drogę pluralizmu politycznego, wolności religijnej i szeroko pojętej demokratyzacji życia społecznego. Zaczął się wielki proces odrodzenia i wszechstronnej odnowy duchowej, moralnej, ekonomicznej i kulturalnej naszego Narodu, który tak wiele wycierpiał w ciągu swej historii. Naród ten jest obecnie podmiotem i świadkiem, a zarazem architektem tych zmian. Od wzajemnej współpracy i solidarności wszystkich będzie zależał w dużej mierze pozytywny rozwój tego procesu, od którego nie ma odwrotu”⁷⁵. Humanizacja stosunków w obrębie państwa, co bez wątpienia zostało zapoczątkowane przez transformację ustrojową, jest potwierdzeniem woli integralnego rozwoju⁷⁶. W tym procesie dynamika przemian ściśle koreluje

---

⁷⁰ Por. tamże.

⁷¹ Cyt. za: tamże.

⁷² Por. H. Skorowski, dz. cyt., s. 171-172.

⁷³ Por. *Przemówienie ambasadora Jerzego Kuberskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 28.

⁷⁴ Por. Jan Paweł II, *Rząd polski może liczyć na pomoc Kościoła*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1990, s. 3.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Por. tamże.

z poczuciem wolności jako wyrazem godności osobowej⁷⁷. Owa troska o osobę, która ma miejsce w kontekście demokratyzacji życia, jest wystarczającym uzasadnieniem dla współpracy Kościoła i państwa (tutaj państwa polskiego), gdzie prym wiedzie interes poszczególnych obywateli⁷⁸. Natomiast Henryk Kupiszewski w swoim przemówieniu zwrócił uwagę na konieczność promowania humanistycznych treści w społeczeństwie, w co zaangażowane są instytucje państwa oraz Kościół. Naród polski dojrzał – walcząc o swoją wolność – do tego, iż bezcennym dobrem jest człowiek jako obywatel i jako Boże stworzenie⁷⁹. Naukę chrześcijańską można traktować w tym układzie jako kryterium oceny przemian w państwie, gdzie racją działania jest zasada dobra wspólnego.

2. Papieska interpretacja transformacji ustrojowej

Jan Paweł II zawarł kompleksową interpretację wydarzeń z 1989 roku w encyklice *Centesimus annus* (1991)⁸⁰. W aspekcie ideowym encyklika społeczna nawiązuje do innych dokumentów, a mianowicie *Redemptor hominis*⁸¹ – encykliki programowej – oraz do *Sollicitudo rei socialis*⁸². Gruntowna zmiana uwarunkowań politycznych (w sensie niemalże zupełnego przeorganizowania struktur) siłą rzeczy obejmuje ogół społeczeństwa⁸³. Nikt spośród obywateli danej społeczności nie pozostaje obojętnym w obliczu głębokich zmian systemowych. Papież zwraca uwagę, iż szczególną rolę w przemianach roku 1989 odegrał Kościół⁸⁴. Spostrzeżenie papieskie podkreśla przezwyciężenie tym samym jednej z zasadniczych przesłanek marksizmu, zgodnie z którą zakwestionowaniu ulega element duchowy (tzn. nadprzyrodzony) w Kościele, sytuowanym na równi z innymi instytucjami społecznymi, przy czym formę i zakres ich działania narzuca aparat władzy⁸⁵. „Ważnym, a nawet

---

⁷⁷ Por. M. Kluz, *Rola rodziny i Kościoła w wychowaniu religijnym osób niepełnosprawnych intelektualnie*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 7(2015), nr 1, s. 149.

⁷⁸ Por. Jan Paweł II, *Rząd polski może liczyć na pomoc Kościoła*, dz. cyt., s. 3.

⁷⁹ Por. *Przemówienie ambasadora Henryka Kupiszewskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1990, s. 3.

⁸⁰ Zob. CA 22-29.

⁸¹ Por. tenże, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Watykan 1979, 13-15 (cyt. dalej: RH).

⁸² Por. tenże, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987, 32-34 (cyt. dalej: SRS). Jan Paweł II wskazuje wprost na fakt kontynuacji analiz z *Sollicitudo rei socialis* w *Centesimus annus*. Por. CA 22.

⁸³ Por. A. Łuszczynski, *Kościół katolicki jako siła polityczna w okresie transformacji ustrojowej 1989-1997 (rozważania na przykładzie województwa lubelskiego)*, „Polityka i Społeczeństwo”, 4/2207, s. 88.

⁸⁴ Por. CA 22.

⁸⁵ Por. J. Szulist, *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, dz. cyt., s. 338-340.

decydującym czynnikiem tego procesu [tzn. transformacji ustrojowej 1989 roku – J.S.] była działalność Kościoła w obronie i dla umocnienia praw człowieka: w środowiskach, które znalazły się pod silnym wpływem ideologii, gdzie przynależność do określonej grupy zacierała świadomość powszechnej ludzkiej godności, Kościół głosił z prostotą i mocą, że każdy człowiek – niezależnie od osobistych przekonań – nosi w sobie obraz Boga, a zatem zasługuje na szacunek. Z takim stanowiskiem identyfikowała się często znaczna większość Narodu, co prowadziło do poszukiwania form walki i rozwiązań politycznych bardziej uwzględniających godność osoby⁸⁶. Człowiek jest stworzony przez Boga i następnie odkupiony przez Chrystusa na drzewie Krzyża. Wyjątkowy status człowieka w porządku stworzenia i porządku zbawczym stanowi podstawę do nadrzędnej troski Kościoła o wszystkich ludzi⁸⁷, której wyrazem jest ochrona godności osobowej i następnie praw człowieka⁸⁸. Geneza osoby, jak też jej ostateczne przeznaczenie, mają charakter nadprzyrodzony. Człowiek posiada więc źródło istnienia w Bogu. Co równie istotne, punktem zupełnego spełnienia osoby ludzkiej jest nieskończoność w Bogu. Kościół pomaga każdemu człowiekowi w realizacji właściwego powołania, gdzie sfera doczesności pełni co najwyżej rolę narzędziową w stosunku do dóbr zbawczych⁸⁹. Dopiero przyjmowanie właściwej hierarchii dóbr (a więc także przyporządkowanie narzędzi do celów) umożliwi rozwój, będący w istocie przymnażaniem istnienia jako czynienia odniesień doczesnych coraz bardziej ludzkimi, w ciągłej relacji do nieskończoności⁹⁰. Uporządkowane działanie jednostkowe i grupowe zyskuje charakter moralny, tzn. ewangeliczny. W jego ramach spełniane są bowiem takie postulaty, jak nieczynienie z doczesności przeszkody w relacji do Boga⁹¹.

Konkretnym przełożeniem realizacji w świecie postulatów nauki Chrystusowej jest rozwój, rozumiany jako uwzględnianie praw człowieka związanych z codziennym funkcjonowaniem: „Prawdziwy rozwój na miarę wymogów właściwych istocie ludzkiej, mężczyźnie czy kobiecie, dziecku, dorosłemu czy człowiekowi starszemu, zakłada – zwłaszcza u tych, którzy czynnie uczestniczą w tym procesie i są zań odpowiedzialni – żywą świadomość wartości praw wszystkich i każdego z osobna, a także konieczność poszanowania przysługującego każdemu prawa do pełnego korzystania z dobrodziejstw nauki i techniki. Wewnątrz każdego narodu ogromne znaczenie posiada poszanowanie wszystkich praw: zwłaszcza prawa do życia

---

⁸⁶ CA 22.

⁸⁷ Por. RH 13.

⁸⁸ Por. Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Watykan 1963, 9.

⁸⁹ Por. SRS 28.

⁹⁰ Por. tamże.

⁹¹ Jan Paweł II wskazuje na zasadę ewangeliczną w kwestii właściwego odniesienia do dóbr ziemskich: „Cóż bowiem za korzyść odniesie człowiek, choćby cały świat zyskał, a na duszy swej szkodę poniósł?” (Mt 16, 26). Cyt. za: tamże, 33.

w każdej fazie istnienia; praw rodziny jako podstawowej wspólnoty społecznej czy ‘komórki społeczeństwa’; sprawiedliwości w stosunkach pracy; praw, związanych z życiem wspólnoty politycznej jako takiej; praw opartych na transcendentnym powołaniu istoty ludzkiej, poczynając od prawa do swobodnego wyznawania i praktykowania własnego religijnego credo⁹². Realizowanie katalogu praw człowieka zmierza ostatecznie do punktu, w którym człowiek odkryje w sobie pragnienie Boga. Wolność religijna stanowi zbiór inspiracji do podjęcia koniecznych reform społecznych. Jednocześnie kraj, w którym zagwarantowana jest wolność sumienia, wyznacza przestrzeń dla gospodarki, polityki i kultury rzeczywiście uznających godność osobową za niepodważalne principium życia społecznego⁹³. Rola Kościoła w kontekście transformacji ustrojowej dotyczy nie tylko wskazania na fundamentalne znaczenie personalizmu. Kościół jako podmiot nauczający i dokonujący oceny przywraca całościową perspektywę percepcji rzeczywistości. Destrukcyjne oddziaływanie powojennych ideologii, jak też konsekwencje układów pokojowych 1945 roku, skutkowały jednoaspektowymi koncepcjami społeczeństw⁹⁴, zdeterminowanymi przez marksizm albo przez skrajny liberalizm⁹⁵. Jednostronne interpretacje ideologiczne pogłębiały istniejące podziały w Europie i na świecie, stanowiąc niebezpieczny potencjał dla konfliktów, które przy możliwości użycia broni jądrowej mogły zakończyć się totalną wojną⁹⁶.

W ocenie Jana Pawła II wydarzenia transformacji ustrojowej otwierają nową erę pokoju w świecie. Ład w stosunkach międzyludzkich oraz w odniesieniu do stworzenia jest darem Bożym, przekazanym do realizacji przez ludzi. Papież odczytuje fenomen 1989 roku w kontekście posłannictwa mesjańskiego, co pozwala zrozumieć przebieg tegoż procesu – wolny od stosowania przemocy. „W pewnym sensie zrodziła się ona z modlitwy i z pewnością byłaby nie do pomyślenia bez nieograniczonego zaufania Bogu, który jest Panem historii i sam kształtuje serce człowieka. Łącząc własne cierpienia za prawdę i za wolność z cierpieniem Chrystusa na Krzyżu, człowiek może dokonać cudu pokoju i uczy się dostrzegać wąska nieraz ścieżkę pomiędzy małodusznością, która ulega złu, a przemocą, która chce je zwalczać, a w rzeczywistości je pomnaża”⁹⁷. Czyny wynikające z miłości Boga i bliźniego są z założenia wolne od przemocy. Wyraz takiej heroicznej miłości – w obliczu niesprawiedliwości – ukazał Chrystus w momencie śmierci krzyżowej. Odpowiadanie przemocą na przemoc generuje tymczasem jeszcze

---

⁹² Tamże.

⁹³ Por. CA 29.

⁹⁴ Por. tamże, 23.

⁹⁵ Por. tamże, 26.

⁹⁶ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, 80.

⁹⁷ CA 25.

większą niesprawiedliwość⁹⁸. W duchu miłości Chrystusowej człowiek uczy się więc znoszenia cierpień, konsekwentnie dążąc przy tym do kształtowania nowego ładu. Ukazywanie dominującej roli pokoju w ludzkiej działalności przekłada się na promowanie demokracji czy też systemów gospodarowania zachowujących niezmienny fundament etyczno-moralny, co przedstawia zasadniczy sens transformacji ustrojowej⁹⁹.

Zakończenie

Przedmiotem kilkunastu analizowanych artykułów, zamieszczonych na łamach polskiego wydania „L'Osservatore Romano”, jest transformacja ustrojowa. Centralną postacią tychże tekstów jest Jan Paweł II, w którego ojczyźnie w 1989 roku zostały zainicjowane głębokie przemiany ustrojowe. Artykuły z watykańskiego czasopisma stanowią przedruk wypowiedzi papieskich, jak też zawierają krótkie relacje z wydarzeń mających miejsce w Rzymie. Redaktorzy watykańscy prezentują również biogramy niektórych postaci. W zasadniczej mierze relacjonowane wydarzenia posiadały charakter otwarty, z przesłaniem skierowanym do narodu polskiego. Kościół jako instytucja stanowił wsparcie dla kraju o długiej chrześcijańskiej tradycji. Warto zaakcentować nade wszystko fakt asystencji duchowej, w sensie akcentowania ewangelicznego przesłania o nadziei, konieczności uwzględnienia integralnego charakteru bytowania człowieka czy objawionych przesłanek w koncepcji osoby, posiadającej niepodważalną godność i niekwestionowalne prawa. Jan Paweł II zachęcał do podjęcia wyzwania rozwoju, który warunkuje pokojowe przemiany przy zachowaniu postulatów prawa naturalnego jako odbicia woli Bożej w świecie. Orędzie Kościoła co do sytuacji człowieka we współczesnym świecie było komunikowane bezpośrednio podczas spotkań z polskimi politykami czasu transformacji. Sfera świecka państw współpracuje z instytucjami Kościoła, mając za przedmiot dobro każdego obywatela. Wyrazem owej współpracy było nawiązanie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską. Artykuły zamieszczone w „L'Osservatore Romano” stanowią bezpośrednie dowody aktywnej obecności Kościoła w świecie, w ramach którego humanizacja stosunków jest nadrzędną zasadą i kluczowym dobrem.

---

⁹⁸ Por. W. Palaver, *Rene Girards mimetische Theorie. Im Kontext kulturtheoretischer und gesellschaftspolitischer Fragen*, Muenster 2003, s. 58-59.

⁹⁹ Por. CA 46.

Bibliografia

- Bielanowska, J., *General Wojciech Jaruzelski wobec stanu wojennego w Polsce – motywacje i dylematy*, w: https://www.researchgate.net/publication/327285221_General_Wojciech_Jaruzelski_wobec_stanu_wojennego [27.11.2019].
- Chudy, W., *Osoba ludzka w społeczeństwie*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Katowice 2007, s. 31-56.
- Głajcar, R., *Polski Kościół w dobie transformacji ustrojowej*, „Roczniki Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka”, R. XII/2012, s. 75-92.
- Hervada, J., *Historia prawa naturalnego*, Kraków 2013.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Watykan 1981.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Watykan 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987.
- Jan Paweł II, *Jest nam dziś dany jako znak i patron*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 17-18.
- Jan Paweł II, *Jesteśmy jedną wspólnotą odpowiedzialną za Polskę*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 1,18.
- Jan Paweł II, *List apostolski z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu II wojny światowej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 8/1989, s. 3-5.
- Jan Paweł II, *List Ojca Świętego do Prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 18.
- Jan Paweł II, *O sytuacji w Polsce*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1988, s. 10.
- Jan Paweł II, *Przemówienie (4.02.1991)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 24-26.
- Jan Paweł II, *Przemówienie (5.10.1989)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 28.
- Jan Paweł II, *Rząd polski może liczyć na pomoc Kościoła*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1990, s. 3.
- Jan Paweł II, *Zło dobrem zwyciężaj*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/1989, s. 13.
- Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Watykan 1963.
- Kluz, M., *Rola rodziny i Kościoła w wychowaniu religijnym osób niepełnosprawnych intelektualnie*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 7(2015), nr 1, s. 143-154.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Kielce 2005.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526-606.
- Kronika*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 24-25.
- Łuszczynski, A., *Kościół katolicki jako siła polityczna w okresie transformacji ustrojowej 1989-1997 (rozważania na przykładzie województwa lubelskiego)*, „Polityka i Społeczeństwo”, 4/2207, s. 85-93.
- Majka, J., *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1988.
- Milewski, W., *Dyplomacja Stolicy Apostolskiej w czasie pontyfikatu Jana Pawła II (1978-2005)*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik”, 1/2008, s. 105-128.
- Najważniejsze fakty z historii stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/1989, s. 3.
- Oświadczenie Sekretariatu Episkopatu Polski*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/1989, s. 1,3.
- Palaver, W., *Rene Girards mimetische Theorie. Im Kontext kulturtheoretischer und gesellschaftspolitischer Fragen*, Muenster 2003.
- Przemówienie ambasadora Henryka Kupiszewskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/1990, s. 3,29.
- Przemówienie ambasadora Jerzego Kuberskiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1989, s. 28.

- Przemówienie Andrzeja Stelmachowskiego marszałka Senatu i przewodniczącego Wspólnoty Polskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 18.
- Przemówienie Lecha Wałęsy*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2-3/1991, s. 26-27.
- Przemówienie Prymasa Polski*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 18.
- Przemówienie Stanisława Orłowskiego przewodniczącego Rady Koordynacyjnej Polonii Wolnego Świata*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10-11/1990, s. 18.
- Skorowski, H., *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 1996.
- Szulist, J., *Die personalistische Friedensethik von Johannes Paul II.*, Hamburg 2008.
- Szulist, J., *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate”*, Pelplin 2009.
- Szulist, J., *Spoleczność światowa w katolickiej nauce społecznej*, Pelplin, 2008.
- Szulist, J., *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, Toruń 2016.
- Tadeusz Mazowiecki u Papieża*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 1.
- Walaśzek, A., *Kościół, etniczność, demokratyzacja – parafie polonijne w USA (1854-1930)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, z. 1, 155(2015), s. 5-66.
- Wizyta*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/1989, s. 1.